

no) i njegovu prisutnost u nekim modelima moderne fizike, potom oštrina i jasnoća kojom autor artikulira svoje stavove, kao i pomno pretresanje nekih elemenata Boškovićeve teorije čini se da udovoljavaju navedenom zahtjevu za novošću, jednostavnošću i primjerenošću kao mogućim kriterijima uspješnosti. Supekov je rad, međutim, u nastojanju da bude što komunikativniji i da Boškovića, »vizionara u prijelomima filozofije, znanosti i društva«, približi širem krugu čitateljstva, ispunjen i brojnim kulturologijskohistoriografskim refleksijama, kojima sama knjiga, doduše, dobiva na privlačnosti, ali koje ponekad smetaju oštroumnim znanstvenim iskazima. Za razliku od primjerne Markovićeve monografije, u kojoj su biografske i historiografske dionice odijeljene od prikaza Boškovićeve znanstvenog rada i ne remete osnovni tijek izlaganja, u Supeka se, često u neposrednom sintaktičkom dodiru, nalaze zajedno prirodoznanstveni i filozofski stavovi, anegdote iz Boškovićeve života i prikazi širega povijesnoga konteksta. Ponegdje pak, opet u službi veće čitljivosti, Supekova pojednostavljenja donekle iskrivljuju izvoran smisao (primjerice, kod iznošenja nekih osnovnih aristotelovskih distinkcija u njegovu prikazu peripatetičke tradicije).

Iako Supek nije u većini elemenata postavio nove standarde u istraživanju Boškovićeve djela (što uostalom i nije bila svrha ove monografije) i iako se on u dobroj mjeri oslanja na faktografska istraživanja ranijih proučavatelja Boškovića, osobito Željka Markovića (što znanstvenički pošteno i sam ističe), dragocjene su njegove spoznaje o Boškovićeve mjestu u povijesti svjetske znanosti i stoga poticajne za daljnja istraživanja u tom smjeru. Kada njegove teze i nisu dostatno argumentirane (primjerice, kod već navedene utemeljenosti Boškovićeve modela u klasičnim metafizičkim kategorijama), a što opet djelomice nameće sama forma monografije, one svakako bacaju novo svjetlo na neke elemente Boškovićeve djela i stoga predstavljaju stanovit pomak u tradiciji njegova tumačenja.

ZVONIMIR ČULJAK

Mirko Jozić: Aporie und Tod. Zur Dramatik des Platonischen Denkens, Verlag Peter Lang, Frankfurt a.M., Bern, New York, Paris, 1987. 359 S. (Europäische Hochschulschriften; Reihe XX, Bd. 221)

Knjiga koja je pred nama predstavlja disertaciju što ju je Mirko Jozić obranio veljače 1986. u Münchenu kod prof. dr. Eberharda Simonsa, koji je ujedno pisac kraćega predgovora. Kroz četiri glavna dijela (I. Geschichtserfahrung und Aporie, 31—66; II. Aporie und Logos, 67—126; III. Logos und Tod, 127—186; IV. Tod und Polis — Politeia, 187—254) autor nastoji pružiti nov pogled na Platonovu filozofiju, i to poglavito na temelju njezine »dramatike« koju čine prepletanje triju osnovnih elemenata: njezine dijaloške artikulacije, te pojmova aporije i smrti. Ne radi se dakle o analizi pojedina problema, nego o pristupu cjelini Platonova mišljenja, shvaćena kao svojevrsna svijeta u razgovoru. Stoga Jozić izabire za tumačenje samo neke od dijaloga koji mu se čine najznakovitijim za zadatak koji je preda se po-

stavio: *Protagoru, Gorgiju, Menona, Obranu Sokratovu, Kritona, Fedona te Državu*. Ktome, u prvomu dijelu rada ocrtava povijesnu pozadinu u kojoj se pojavila Platonova filozofija. Pogledajmo kako autor pristupa pojedinim dijalozima.

Jedna od glavnih značajki ranih dijaloga jest u tomu što se pojava sofista ne registrira tako što se o njima jednostavno govori, nego što se pušta da oni sami govore. »Aus dieser Selbstdarstellungskommunikation zwischen Sokrates und den Sophisten wird der Logos als ein Selbständiges und Verbindliches erzeugt« (68). Svjedočanstvo tako razumljena logosa jest dijalog, a »das Moment, in dem die Anstrengung des Dialogos über die Grenzen der Verständigungsmöglichkeit hinauszugehen scheint, heißt in den Dialogen ἀπορία« (ibid.). Aporija ranih dijaloga jest bespuće određena mišljenja, u prijelaznima je to bespuće svakoga mišljenja, a na koncu to bespuće postaje Platonovim vlastitim putem. Aporetična struktura *Protagore*, dijaloga u kojemu nema pobijeđenih i poraženih i u kojemu obje pozicije završavaju u aporiji, najbolji je primjer aporetičnosti ranog Platonova mišljenja. Već u *Gorgiji* nailazimo na nešto drugo: aporija je tamo razumljena kao aporija logosa samog. Situacija je filozofa ovdje »totalna aporija«, koja na koncu vodi smrti (104—105). Sokrat znade da nema izlaska iz aporije; sve što mu preostaje jest izbor između prave i lažne smrti. To predstavljanje aporije kao problema smrti pokazuje da se pitanje o smrti ne nadaje samo iz kritike političke prakse (kao što misli Kalikle), nego i kao pitanje o smrti logosa. Umiranje se logosa može shvatiti i pozitivno: kao rađanje onoga što Platon nazivlje καλὸς λόγος – μῦθος.

Pojam aporije u *Menonu* pojavljuje se kao neznanje, odnosno kao prijelaz iz mnijenja (da se znade) u znanje (da se ne znade). »Die Aporie als bewußt gewordener Verlust der Doxa-Welt (Meinen-Wissen), die ἀρχή, setzt jene Urkraft frei, die Eros heißt (...) er (Eros, F. G.) ist ein des Logos bedürftiger Eros (...) er ist von Natur ein philosophierender Eros, der jede Aporie zum Poros macht« (26). Pravu vezu između aporije i smrti nalazimo u *Apologiji, Kritonu i Fedonu*. Presuda protiv Platona ima, prema Jozićevu mišljenju, dvostruko značenje: za Sokrata je to smrt, ali samo izvanjska, budući da je Sokratova aporija samokretanje; s druge je strane to presuda i za polis. Dijalog *Fedon* Jozić shvaća kao »Todesbewegung als Selbstbefreiung des Logos« (157). Dok se naime u *Apologiji* Sokrat kao utjelovljenje logosa konfrontira s polisom kao utjelovljenjem bezjezičnosti, u *Fedonu* se pokazuje da je filozofska egzistencija zapravo utjelovljenje rastjelovljena logosa i kao takva kretanje smrti. Time se ujedno pokazuje značaj Sokratove smrti — Sokratov život kao jezična djelatnost pojavljuje se u *Fedonu* kao izbjavljenje: »Sokrates hat sterben wollen können. In Sokrates' Tod hat der Erlösungslogos einen eigenen Namen ausgesprochen« (186).

U posljednjemu je dijelu knjige riječ o aporiji polisa. *Država* pokazuje kako se posredovanje i samoposredovanje u dijalogu, a to su konstituenti dramatike Platonova mišljenja, prikazuju kao oblikovanje polisa te se time ἀπορία preoblikuje u σωτηρία. Σωτηρία je ujedno i čovjekov πόρος, koji je moguć tek u polisima, kao φιλοσοφείν – ἄρχειν; σωτηρία »bezeichnet so ein Ereignis, das dem Menschen seinen absoluten Anfang (...) entdeckt, wo seine ἀπορία zum εὐδαιμονία-πόρος wird« (254). Platonova se filozofija tako shvaća kao putovanje od aporije spasu; to su granični pojmovi koji određuju Platonov misaoni horizont. No Jozić naglašava još nešto: »die Aporie ist soteria-fähig, die Soteria ist aporetisch« (23). Time je krug Platonova mišljenja zatvoren.

Jožičev je pristup Platonu nesumnjivo originalan, njegova pozicija i odnos prema klasičnim tumačenjima jasno su istaknuti. Ktome, knjiga donosi i tumačenje nekih problema koji u literaturi o Platonu dosada nisu bili previše razmatrani, kao što je naprimjer problem smrti. Na taj način ovo istraživanje predstavlja nesumnjivo zanimljiv prinos daljemu proučavanju Platona. Nedostatak je sigurno prije svega u ponekad previše bezbrižnu pristupanju tekstu, pa je zaključivanje često ishitreno. Koji put autor sasma površno pristupa tumačenju (mislim da je to najizrazitije prilikom tumačenja *Fedona*), te se osjeća izvjesna nediscipliniranost. No ovi se prigovori mogu zasigurno znatno ublažiti imamo li na umu činjenicu da je Jožičeva pozicija hermeneutički dovoljno samoosviještena.

FILIP GRGIĆ

Immanuel Kant: Metafizička polazna načela prirodne znanosti, Biblioteka LOGOS, Veselin Masleša, Sarajevo, 1990. Preveo: Milan Soklić

Da će objaviti djelo pod naslovom *Metafizika prirode*, spominje Kant još u *Kritici čistoga uma*. To bi djelo trebalo biti »... ništa drugo nego sustavno sređen inventar svih naših posjeda pomoću čistoga uma« (A XX; citirano prema prijevodu Viktora D. Sonnenfelda: I. Kant, *Kritika čistoga uma*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1984, str. 10). Pritom posebno naglašava potpunost koju od takvoga sustava, od metafizike prirode treba očekivati: »Potpuno jedinstvo ove vrste spoznaja, i to spoznaja iz samih čistih pojmova, a da ništa od iskustva ili samo i od posebnoga zora, koji bi imao voditi do određenog iskustva, nimalo ne može utjecati na nju, da je proširi ili poveća, čini tu bezuvjetnu potpunost ne samo mogućom, nego i nužnom« (ibid.). Potpunost se dakle metafizike prirode temelji na naravi njezinih spoznaja — koje slijede iz samih čistih pojmova, te im ne može biti pridodano ništa novo iz iskustva.

Dvije godine nakon toga, 1783. godine, objavljuje Kant *Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik*, gdje na preko trideset stranica tematizira posebno pitanje mogućnosti čiste znanosti prirode, pod kojom razumije onakvu znanost prirode kakva se ne bi odnosila na predmete ovih ili onih, izvanjskih ili unutarnjega osjetila, nego na prirodu uopće. Pitanje o mogućnosti takve znanosti prirode poistovjećuje on s pitanjem o mogućnosti samih predmeta iskustva; počela mogućeg iskustva s općim zakonima prirode a priori spoznatljivima. U tom smislu, osnovni principi čiste znanosti prirode uopće slijede upravo iz Kantove tablice svih čistih razumskih pojmova. Na toj se tablici ujedno temelji i potpunost tematizirane čiste znanosti prirode.

A) Godine 1786. objavljuje Kant *Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft*. Naslov se djela veže s Newtonovim *Philosophiae naturalis principia mathematica*. Naime, osnovna bi se ideja Kantova djela mogla možda i najjasnije ocrtati završnim rečenicama Predgovora: »U predgovoru svojim matematičkim osnovnim učenjima prirodne znanosti (...) Newton kaže: *Geometrija se ponosi time što je sa tako malo, što sa drugih strana uzima, u stanju tako mnogo toga da obavi*. O metafizici bi se moglo, tome nasuprot,